

globale stellingen zonder onderbouwing zijn gepubliceerd. We hebben nu een algemeen, genuanceerd beeld van de censuur in de Republiek ondanks het feit dat de auteur geen uitspraken wil doen die voor het hele land gelden. Maar het zal, zoals zij vaststelt, bij nader onderzoek wel overeind blijven.

E. O. G. Haitsma Mulier

H. den Heijer, *Goud, ivoor en slaven. Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Dissertatie Leiden 1997; Zutphen:Walburg pers, 1997,xv + 445 blz., ISBN 90 6011 998 3).

Dit proefschrift vult een lacune in de kennis over de Tweede West-Indische Compagnie; de begin- en eindjaren van de studie hebben te maken met de omzetting van de failliete eerste WIC in de tweede WIC en met de opheffing van het handelsmonopolie op Afrika in 1740. Daarna was de WIC niet veel meer dan een constructie om de particuliere Nederlandse handel in West-Afrika gaande te houden. Dankzij uitvoerig archiefonderzoek is de auteur in staat de bestaande beelden van een ongelukkige onderneming die geen bestaansrecht had te nuanceren. De stiefzuster van de VOC krijgt hiermee de behandeling die haar toekomt. In de historiografie werd zij meestal verwaarloosd. Vergeleken met de geschiedenis van de Verenigde Oost-Indische Compagnie was het verhaal van de WIC nooit erg aantrekkelijk. Het moeizame bestaan — bij elke verlenging van het octrooi van de WIC moest uitvoerig overlegd en gelobbyd worden, de personeelssterkte in Afrika was slechts een fractie van die van de VOC in Azië en werd slechts in honderden geteld tegenover de tienduizenden van de VOC, de veel kleinere omzet, die door menige vestiging van de VOC werd overtroffen — zou ook bij meer succes niet meer materiaal hebben geboden dan de geschiedenis van een VOC-factorij. De meest opvallende daden, de verovering van de zilvervloot door Piet Hein en de strijd om Brazilië, waren slechts kortstondige successen. Na het financiële debacle van de eerste compagnie werd in 1674 een nieuwe, afgeslankte handelsonderneming gecreëerd die zich vooral heeft toegelegd op de handel in goud en slaven; kaapvaart en oorlogvoeren, een paar van de belangrijkste activiteiten van de eerste WIC, waren na de Tachtigjarige Oorlog zinloos geworden. De kosten van de oorlog in Brazilië hadden bovendien de eerste West-Indische Compagnie de das omgedaan. De vraag die daarom in alle verhalen terugkeert, is dan ook: had de WIC wel bestaansrecht? Had men niet evengoed de handel zonder een monopolie-organisatie kunnen bedrijven? Vooral vanuit Zeeland was er veel aandrang om de handel in het Atlantisch gebied vrij te laten. 'Lorrendraaiers', handelaars uit de Republiek die het monopolie omzeilden, hoorden inderdaad tot de grootste concurrenten van de WIC in West-Afrika en hadden een negatief effect op de winsten.

Hoewel wij deze vraag nu met meer argumenten kunnen beantwoorden dan tot nu toe mogelijk was, is dit boek veel meer dan een discussie over deze ene kwestie. Den Heijer heeft een brede studie gemaakt van de organisatie van de tweede WIC in de Republiek en in Afrika, de ontwikkeling van de handelsactiviteiten in Afrika, de omgang met Europeanen, Afrikanen, smokkelaars en piraten, en tenslotte de oorzaken van de opheffing van het handelsmonopolie. Hij maakt daarbij ook de nodige vergelijkingen met andere Europeanen, zoals de Engelsen, wier Royal Africa Company al in 1698 ter ziele ging, waarna de handel op Afrika vanuit Engeland werd vrijgegeven. Andere Europese organisaties van een vergelijkbare aard zijn er wel geweest, zoals een Deense, een Zweedse en een Brandenburgse compagnie en de Franse Compagnie des Indes occidentales, maar deze hebben nooit erg veel voorgesteld. De Franse

pogingen om zich te vestigen in West-Afrika waren even bedreigend tijdens de oorlogen met Lodewijk XIV, maar hadden ondanks de koninklijke steun geen blijvend succes. In dit rijtje vormt de WIC een uitzondering, niet alleen door haar lange bestaan, maar ook door de relatieve winstgevendheid. Het is door het ontbreken van materiaal niet mogelijk een sluitend overzicht te geven van de winstgevendheid van de totale activiteit van de WIC, maar de driejaarlijkse berekeningen van de goederen- en slavenhandel tussen 1674 en 1740 laten zien dat alle jaren met een brutowinst zijn afgesloten. Interessant is het bovendien te zien dat de goederenhandel waarschijnlijk minstens zo belangrijk is geweest voor de winstgevendheid als de slavenhandel. Na 1711 werd de slavenhandel in toenemende mate verliesgevend, de groei in deze sector werd verwezenlijkt door de Engelsen, die na de Spaanse Successieoorlog het *asiento*, het recht slaven te importeren in het Spaanse overzeese bezit, overnamen.

Weliswaar is het archief van de tweede WIC beter dan dat van haar voorganger, maar er zijn helaas veel lacunes ontstaan door slechte behandeling, brand en andere rampen. Desondanks is het de verdienste van deze studie dat wat is overgebleven systematisch is verwerkt tot een consistent beeld van de handelsactiviteit op de kust van West-Afrika. Uit dit materiaal dringt de conclusie zich op dat de WIC succesvoller is geweest dan tot nu toe door velen, onder wie ook De Vries en Van der Woude, is aangenomen. Dat wil niet zeggen dat de tweede WIC werkelijk een financieel succes was: Den Heijer laat ook zien dat de uitgekeerde dividenden tussen 1675 en 1728 niet mogelijk waren geweest zonder de schadeloosstelling die Portugal voor Brazilië had betaald. Het einde van het handelsmonopolie had te maken met de slechte staat van de financiën: tussen 1713 en 1722 nam de schuld van de WIC met vier miljoen toe. De Zeeuwse pogingen om de handel vrij te geven hadden daardoor bij de besprekingen over de verlenging van het octrooi in 1730 uiteindelijk succes. In de jaren daarna heeft de WIC geprobeerd de handel nog een tijdlang gaande te houden, maar het geld ontbrak om dit op grote schaal te doen. Ook de slavenhandel op de West-Indische kolonies bracht geen respekt; door de toenemende concurrentie stegen de prijzen in West-Afrika terwijl door de slechte toestand in Suriname planters niet konden betalen. Door een vergelijking met de particuliere vaart na 1740, met name die door de Middelburgse commercie compagnie, maakt Den Heijer duidelijk dat ook hier het grote geld niet te verdienen viel. De rendementen lagen voor zover valt na te gaan, niet hoger dan die van de WIC.

West-Afrika was een gefragmenteerd gebied, met veel machthebbers, waar de Europeanen zich hadden aan te passen aan de lokale verhoudingen. Afrikaanse tussenpersonen waren in staat de positie van een Europese compagnie te maken ofte breken. In dit verband had Den Heijer naar mijn gevoel meer nadruk moeten leggen op zijn beoordeling van de Europese invloed. Met name voor de discussie in hoeverre de import van Europese wapens de verhoudingen in het binnenland heeft verstoord, draagt hij interessante gegevens bij. Zijn kritiek is van tweeërlei aard: enerzijds is het duidelijk dat Afrikaanse heersers hun eigen politiek bepaalden, anderzijds was de import van vuurwapens slechts een marginale activiteit. De aantallen die door sommige auteurs zijn genoemd, kloppen van geen kant. Kortom een degelijke en belangwekkende studie.

J. van Goor

D. Sturkenboom, *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw* (Dissertatie Vrije Universiteit; Hilversum: Verloren, 1998, 421 blz., f54,-, ISBN 90 6550 595 4).

De studie waarop Dorothée Sturkenboom op 2 oktober 1998 *cum laude* promoveerde aan de